

ПОНЯТТЯ „ВИРОБНИЧА ПРАЦЯ” У КОНТЕКСТІ НАУКОВО- ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО АПАРАТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

У Законі України „Про професійно-технічну освіту” зазначено, що: „професійно-практична підготовка учнів, слухачів здійснюється у тісному поєднанні з виготовленням корисної продукції, наданням послуг, що оплачуються згідно з законодавством” [4]. З огляду на зазначене вище актуальною проблемою в організації навчально-виробничого процесу професійно-технічних навчальних закладів є поєднання професійного навчання з виробничою працею учнів, оскільки виготовлення продукції відбувається саме у процесі виробничої праці учнів.

Насамперед вважаємо за доцільне конкретизувати поняття „*виробнича праця*”, прагнучи уникнення недоречностей у ході висвітлення проблеми поєднання професійного навчання з виробничою працею учнів закладів профтехосвіти. У сучасних виданнях з професійної педагогіки (С.Я. Батишев, В.О. Скакун та ін.), а також навчально-методичних працях радянського періоду (П.Р. Атутов, А.Ф. Ахматов, М.М. Скаткін, Г.Н. Катханов та ін.) виробнича праця учнів розглядається, здебільшого крізь призму економічної дисципліни. Проілюструємо зазначене вище на конкретних прикладах. Так, за А.Ф. Ахматовим (1985 р.) „виробнича праця – частина суспільно-корисної діяльності учнів, у результаті якої створюються матеріальні цінності, тобто продукти, що мають визначену споживчу цінність”. Водночас у словнику „Професійна освіта”, виданому в 2000 р. наводиться таке визначення: „продуктивна праця в ПТУ – це праця в царині матеріального суспільного виробництва, яке характеризується високим рівнем його ефективності”. В.О. Скакун (2003 р.) виробничу працю тлумачить як основний засіб, підґрунтя виробничого навчання, яка не є самоціллю, але без неї виробниче навчання не можливе [10, с. 5].

Наголосимо, що у психолого-педагогічній літературі досить часто має місце „вузьке” розуміння цього поняття у контексті економічного визначення „продуктивна праця”. Детальний аналіз уможливорює висновок про те, що у змісті першого поняття ключовим є „створення матеріальних благ” [2, с. 1151], а другого – „вироблення, виготовлення якої-небудь продукції” [2, с. 148]. Звідси випливає, що похідним від „продуктивна праця” є „продуктивність”, яка передусім визначається ефективністю виробничої діяльності людей, що вимірюється кількістю виробленої продукції за одиницю робочого часу [2, с. 1151]. Похідним терміносполуки „виробнича праця” є „виробляти”, значення якого тлумачиться як „набувати чого-небудь; розвивати, вдосконалювати певні якості, особливості й т. ін. в якомусь напрямі працею, вправами тощо” [2, с. 148]. Отже, у галузі професійного навчання правомірним є використання терміну „виробнича праця” а поняття „продуктивність” вважаємо за доцільне використовувати, коли йдеться про наявні результати навчально-виробничої діяльності у вигляді виробленої продукції, послуги. Розглядаючи економічну складову, вважаємо за потрібне зазначити, що професійно-технічні навчальні заклади України здійснюють підготовку не тільки для галузей матеріального виробництва, а й для не виробничих сфер (економічна категорія „невидима праця”, продукт якої виявляється у вигляді послуги, побутового обслуговування, транспорту, зв'язку тощо).

У ході дослідження ми дійшли висновку, що аналізовані нами літературні джерела не містять уніфікованого, загальноприйнятого визначення дефініції „виробнича праця учнів закладів профтехосвіти”. З огляду на зазначене вище, метою нашої статті є конкретизація визначення дефініції виробнича праця учнів.

Підкреслимо, що поняття „виробнича праця” є міждисциплінарним, оскільки ґрунтується на досягненнях у галузі педагогіки, психології, економіки, ергономіки, фізіології, соціології та інших наук, а отже, вважаємо правомірним розглядати його на основі міждисциплінарного підходу.

Педагогічний аспект передбачає єдність таких заходів: розробку навчально-програмної документації з дотриманням відповідних дидактичних принципів і вимог професійної педагогіки, добір раціональних форм і методів організації і контролю професійного навчання і виробничої праці, комплексу засобів навчання тощо. Водночас йдеться про аналіз професійних знань, виробничих умінь і навичок учнів, якості виготовленої продукції.

Насамперед зазначимо, що для нас, як дослідників проблеми поєднання професійного навчання з виробничою працею, важливе значення мають дидактичні вимоги до змісту освіти, що визначаються навчально-програмною документацією. Йдеться про дидактичні вимоги, серед яких – здійснення єдності мети, змісту, методів і умов навчання для реалізації нерозривного зв'язку між учінням і працею, навчанням і вихованням, узгодженість і послідовність у вивченні суспільних, природничих, технічних і технологічних предметів і виробничого навчання, єдність змісту теоретичного навчання з прикладною діяльністю і практичного навчання з пізнавальною діяльністю [7, с. 110-112].

Водночас результативність виробничої праці (далі ВП) залежить від рівня розвитку інтелектуальних здібностей учня ПТНЗ, а отже, важливе практичне значення має вивчення *загальноосвітніх дисциплін професійного спрямування*. Йдеться про активізацію розумової діяльності у процесі вивчення загальноосвітніх дисциплін шляхом розв'язання учнями різних технологічних задач, задач з виробничим змістом, активізацію творчої діяльності (раціоналізаторство та винахідництво) тощо. Нам імпонує думка А. Власенкова про необхідність включення до плану підготовки майбутніх робітників предметів гуманітарного циклу. Це, так само, як і розширення змісту принципу професійної спрямованості викладання, пояснюється тим, що на виробництві вирішального значення набувають особистісні риси людини – її свідомість, погляди, моральні норми і принципи, ставлення робітника до своєї професії тощо. Отже, саме гуманітарні предмети у формуванні вищезазначених якостей особистості кваліфікованого робітника

відіграють значно більшу роль, ніж предмети спеціального циклу.

Наше вивчення показало, що виробнича праця, окрім матеріальних результатів, має значний виховний вплив на учнів професійно-технічних навчальних закладів, оскільки сприяє формуванню технологічної дисципліни, відповідальності за виконання роботи (норма виробітку, план, якість продукції), колективізму, свідомого ставлення до результатів праці. Цілком погоджуємося з твердженням Н. Конькова про те, що кращим засобом виховання у молоді любові до своєї спеціальності, свідомого ставлення до робітничої професії, є залучення їх до виробничої праці, організація і проведення виробничої практики в цехах базових підприємств [5, с. 68].

Як відомо, виробнича праця учнів у майстернях професійно-технічних навчальних закладів організовується майстром виробничого навчання (далі МВН) у такій послідовності: *оволодіння трудовими прийомами і операціями; виконання вправ; виготовлення корисних виробів*. На думку С.Я. Батишева, щоб навчитися правильно *виконувати трудові прийоми та операції*, необхідно багаторазово повторювати трудові дії і під час виробничої праці вдосконалювати свої *навички* [1, с. 36].

Навичками виробничої праці, на думку А.Г. Мартинова є вдосконалені професійні навички, початок формування яких відбувається у процесі вивчення перших операційних тем. Характерною ознакою таких навичок є те, що оволодіваючи ними учень з незмінною інтенсивністю (напруженістю) праці спроможний виготовляти за одиницю часу відносно більшу кількість продукції високої якості. Як відомо, до формування навичок виробничої праці учнів починається зі *вступного періоду навчання* (у процесі ознайомлення учнів з виробництвом, перспективами їх професійної діяльності тощо); у *процесі подальших періодів професійного навчання* (під час вивчення кожної теми, відпрацювання комплексної і перевіркової роботи). Водночас процес формування навичок ВП, за переконанням науковця, залежить від профілю училища, умов навчання в ПТНЗ, характеру співпраці ПТНЗ і базового підприємства тощо [6, с. 5-6].

За А.Г. Мартиновим [6, с.14], необхідними умовами формування в учнів навичок виробничої праці є належне матеріально-технічне оснащення навчальних майстерень, можливість відпрацювання в умовах сучасного обладнання навчального матеріалу, передових методів праці тощо. Водночас йдеться про укомплектованість всією навчально-методичною документацією, комплексом засобів навчання, належної кількості інструментів тощо. Слід наголосити, що робочі місця майстра виробничого навчання та учнів, розташування робочого інструменту та ін. має бути організованими відповідно до вимог *наукової організації праці*; освітлення, пофарбування навчальних приміщень відповідати вимогам *виробничої естетики* тощо.

На думку Є.А. Васильєва, основними заходами підвищення якості навчально-виробничих робіт під час виробничої праці учнів у навчальних майстернях є зміцнення технічного оснащення робочих місць учнів (забезпечення кожного учня високовиробничим обладнанням, сучасним ріжучим інструментом, оснащенням); раціональна організація обслуговування робочих місць учнів; нормування учнівської праці; розгортання змагань між групами та окремими учнями [8, с. 41].

Психологічний аспект. В організації виробничої праці учнів закладів профтехосвіти важливе значення відіграє *мотивація учіння і праці* – система цілей, потреб і мотивів, які спонукають до оволодіння загальними і професійними знаннями, розвитку професійних здібностей, навчально-пізнавальних і професійних умінь [3, с. 19-28]. Як свідчить дослідження О.С. Гребенюк, серед прийомів мотивації у виробничій праці найбільш важливими є зарібок учня, престижність діяльності, соціальна значущість, можливість перевірити в дії свої здібності, єдність інтелектуальної і фізичної праці, умови праці (робоче місце, поєднання колективних та індивідуальних форм роботи тощо), неперервність трудового процесу [3, с. 96-97].

Слід зазначити, що для організації ВП у закладах профтехосвіти необхідно дотримуватися *умов підтримання працездатності учнів*. Вони сприяють забезпеченню тривалості продуктивної трудової діяльності, яка

виявляється на рівні організму, індивіду та особистості. Йдеться про *соціальні* (згуртованість, плідно працюючий колектив тощо); *психологічні* (врахування індивідуально-психологічних властивостей, психологічний комфорт тощо); *психогігієнічні* (уникнення стресів, психотравм, конфліктів); *функціонально-психологічні* (режим праці і відпочинку, шумовий і звуковий комфорт, фіто атмосфера, дизайн приміщень тощо); *ергономічні* (доцільна організація робочих місць, трудових рухів, дій, всієї трудової діяльності, наукова організація праці) умови [9, с. 57, 62].

Водночас важливу роль відіграють такі елементи *наукової організації праці*: режим дня учня, організація й обладнання робочих місць, техніка організації особистої праці, планування своєї діяльності, облік і контроль.

Економічний аспект, на наш погляд, дозволяє вивчати виробничу працю у контексті самостійного процесу праці, її змісту, тобто створення корисних продуктів, які характеризуються визначеною споживчою цінністю, собівартістю, кількісними та якісними показниками. Слід додати, що виокремлення економічної складової виробничої праці передусім пов'язано з *добором, нормуванням і контролем якості навчально-виробничих робіт*.

Залучати учня до виробничої праці, на думку С.Я. Батишева, означає здійснювати його професійне навчання у галузі матеріального виробництва базового підприємства. При цьому передбачається виготовлення виробів послідовної складності. Водночас роботи, які виконує учень, не мають бути випадковими [1]. Науковець переконливо доводив, що вони мають являти собою виробничу цінність, а їх добір необхідно здійснювати не лише у відповідності до програмних вимог, а ще й пов'язувати з напрямками зусиль бригади, ділянки, цеха. Добір навчально-виробничих робіт, різноманітних за формою, конфігурацією, матеріалами, розмірами, прийомами і способами виконання, витратами часу, доцільно здійснювати із урахуванням принципів послідовності, поступового переходу від простого до складного.

Слід додати, що добір навчально-виробничих робіт має підпорядковуватися розвитку технічних здібностей, що вимагають

застосування всієї системи здобутих знань, умінь та навичок, спрямованих на виконання виробничих завдань з найменшими витратами коштів на виготовлення продукції. Це вимагає від учнів розвитку спостережень, самостійного розв'язання поставлених задач, систематичного вивчення досвіду новаторів і передовиків виробництва, оволодіння передовими методами праці, формування в учнів навичок роботи з додатковою літературою, чітко організованого контролю й обліку з боку викладачів та майстрів виробничого навчання за діяльністю учнів [7, с. 109].

Вивчення дослідницьких матеріалів дало змогу виокремити загальні вимоги до добору навчально-виробничих робіт (НВР), серед яких такі:

- вміння і навички, якими учні оволодівають під час виконання НВР мають відповідати навчальним цілям, навчальній програмі, професійно-кваліфікаційній характеристиці;

- виконання НВР має забезпечувати вивчення всіх операцій, тем і підтем навчальної програми у порядку послідовності, поступового переходу від легшого до важчого, від відомого до невідомого і т. д.;

- виконання НВР має сприяти міцному закріпленню трудових прийомів, операцій та відповідати характеру робіт, які доведеться виконувати після навчання;

- НВР мають бути типовими для даної професії, мати виробничу цінність і добиратися таким чином, щоб створити умови для організації поточного виробництва і забезпечувати повне навантаження учня;

- НВР мають бути різноманітними за формою, розмірами, конфігурацією, матеріалами, забезпечувати вивчення учнями технічних, технологічних умов їх виготовлення тощо, що сприятиме формуванню широкого кола професійних умінь та навичок виконання прийомів, операцій і способів роботи в різних комбінаціях;

- НВР мають забезпечувати вдосконалення здобутих учнями знань, умінь та навичок, сприяти оволодінню передовими методами праці і включати раніше вивчені операції; сприяти застосуванню здобутих знань у

різних умовах;

- час виконання навчальних робіт не має перебільшувати часу, відведеного для вивчення даної теми в навчальній програмі;
- НВР мають відповідати вимогам техніки безпеки; фізичним можливостям учня тощо [1, с. 139-140].

Водночас на всі роботи, які передбачається виконати необхідна наявність технічної документації (креслення, інструкційні карти тощо).

Нормування учнівської праці. З економічної точки зору одним із чинників підвищення продуктивності виробничої праці є її нормування, що являє собою основу правильної організації праці, оскільки метою нормування є визначення потреби в робітничій силі і забезпечення правильного застосування принципу розподілу за кількістю і якістю праці. Водночас нормування уможливорює визначення необхідних витрат праці (часу) на виконання робіт (виготовлення одиниці продукту) окремими робітниками (бригадами) і встановлення на цій основі норм праці.

У контексті поєднання професійного навчання з виробничою працею нормування учнівської праці і навчально-виробничих робіт зумовлює формування вмій цінувати і раціонально використовувати кожен хвилину робочого часу, працювати швидко, високопродуктивно, сприяє формуванню в учнів швидкісних професійно-практичних умінь і навичок; відповідального ставлення до роботи, що виконується; загальної трудової культури; виробничої дисципліни тощо. Це зумовлюється тим, що перед учнями висувуються конкретні задачі з виконання навчально-виробничих завдань у встановлені терміни, спонукає оволодівати високовиробничими способами праці, виховує наполегливість у досягненні мети, стимулює розвиток творчих здібностей. Водночас виконання норми часу (виробітку) є одним із критеріїв оцінювання виробничого навчання учнів, показником якості професійної підготовки.

З вищевикладеного витікає, що правильне нормування виробничої праці учнів в навчальних майстернях, яке здійснюється на основі

використання технічних норм є важливою умовою поєднання професійного навчання з виробничою працею.

Слід акцентувати увагу на *фізіолого-ергономічній складовій* виробничої праці учнів. Насамперед йдеться про розвиток в учнів сенсорних і рухових здібностей (окомір, аналіз зусиль, темп, ритм, відчуття часу, робоча постава, просторова точність рухів) від яких залежать продуктивність і якість виконання робіт.

Соціальний аспект, насамперед передбачає визначення «виробнича праця учнів» у контексті виробничих відносин у трудовій діяльності у колективі, що впливають на професійне становлення майбутнього кваліфікованого робітника. Водночас важливе значення відіграють: стимулювання виробничої праці учнів; трудова і технологічна дисципліна до виконання правил якої учні закладів професійно-технічної освіти мають навчитися дотримуватися у процесі професійного навчання.

Отже, виробнича праця учнів закладів профтехосвіти – це складова навчально-виробничого процесу. Це праця, результатом якої є створення матеріальних цінностей у процесі професійного навчання, яка залучає учнів до виробничих відносин, сприяє формуванню сталих професійних знань, виробничих умінь і навичок, забезпечує розвиток психічних процесів, особистісних рис, притаманних кращим робітникам виробництва. Виробнича праця учнів закладів профтехосвіти є міждисциплінарним поняттям, що зумовлює необхідність його тлумачення у контексті різних галузей педагогіки (загальної, професійної), психології (вікової, психології праці), фізіології, ергономіки, соціології, економіки та інших наук.

Література

1. Батышев С.Я. Производственная педагогика : Учебник / С.Я. Батышев. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М. : Машиностроение, 1984. – 672 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Гребенюк О.С. Формирование мотивации учения и труда учащихся средних профтехучилищ : Дидактический аспект / О.С. Гребенюк; под ред. М.И. Махмутова. – НИИ профпедагогика. АПН СССР. – М. : Педагогика,

1985. – 152 с.

4. Закон України «Про професійно-технічну освіту» №103/98-ВР, із змінами від 19 грудня 2006 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osvita.org.ua/pravo/law_04/part_04.html>. – Мова укр.

5. Коньков Н. Педагогические основы взаимосвязи ПТУ и базового предприятия по воспитанию у учащихся сознательного отношения к рабочей профессии / Н. Коньков: дисс. канд. пед. наук. – Душанбе, 1969. – 239 с.

6. Мартынов А.Г. Пути формирования у учащихся навыков высокопроизводительного труда и качественного выполнения учебно-производственных работ / Аркадий Григорьевич Мартынов. – М. : Высш. шк., 1979. – 56 с. – (Б-чка мастера производственного обучения).

7. Принципы разработки учебно-программной документации для подготовки квалифицированных рабочих в учебных заведениях профессионально-технического образования / А. Беляева, Г. Шнайдер, Х. Филиппович и др.; под ред. А. Беляевой. – М. : Высш. шк., 1983. – 263 с.

8. Проблемы экономической эффективности производственной деятельности профессионально-технических учебных заведений. – Л. : Типограф ПТУ №4, 1974. – 65 с.

9. Рибалка В.В. Психологія праці особистості : навч.-метод. посіб. / В.В. Рибалка. – Кременчук : ПП Щербатих, 2006. – 76 с.

10. Скакун В.А. Педагогические технологии производственного обучения / В.А. Скакун. – М. : Изд. центр НОУ ИСОМ, 2003. – 54 с.

Наталья Смоляная

Понятие «Производственный труд» в контексте научно-терминологического аппарата профессиональной педагогики

Аннотация. На основе анализа литературных источников автором статьи рассматривается понятие «производительный труд» в контексте научно-терминологического аппарата профессиональной педагогики.

Ключевые слова: производительный труд, соединение профессионального обучения с производительным трудом.

Nataliya Smolianaya

Concept "productive labour" in the context of scientifically-terminological vehicle of professional pedagogics

Summary. On the basis of analysis of literary sources the author of the article a concept "Productive labour" is examined in the context of scientifically-terminological vehicle of professional pedagogics.

Keywords: productive labour, connection of the vocational training with productive labour.

Наталья Смоляная

Поняття „виробнича праця” у контексті науково-термінологічного

апарату професійної педагогіки

Анотація. На основі аналізу літературних джерел автором статті розглядається поняття «виробнича праця» у контексті науково-термінологічного апарату професійної педагогіки.

Ключові слова: виробнича праця, поєднання професійного навчання з виробничою працею.